

اقتصاد
پایه دهم انسانی و یازدهم علوم و معارف
اسلامی
فصل دوم
بازیگران اصلی در میدان اقتصاد
درس پنجم
بازار چیست و چگونه عمل می کند؟

سوالات اساسی اقتصاد در تولید:

- ۱- چه چیزی تولید شود؟ (کمیابی منابع انتخاب)
- ۲- چگونه تولید شود؟ (ترکیب عوامل تولید و انتخاب تکنیک تولید)
- ۳- برای چه کسی تولید شود؟

درس پنجم: بازار چیست و چگونه عمل می کند؟

موقعیت:

در ادامه ماجرای خانواده آقای محمدی امیر علی و ستایش برای انجام تکالیف درس ریاضی از مادر کمک می خواهد که مادر برای انجام این کار تقاضای دستمزد می کند

نقشه راه:

۱- بررسی رفتار متقابل خانوارها و بنگاه های اقتصادی

۲- ارتباط بین خریداران و فروشندگان

۳- بازیگران کلیدی اقتصاد چه کسانی هستند؟

۴- عوامل مؤثر بر عرضه و تقاضا

۵- منحنی تقاضا

۶- منحنی عرضه

۷- نحوه بدست آوردن قیمت و مقدار تعادلی

طرح مسأله:
خانوارها در دو حالت در اقتصاد مشارکت می کنند.
۱- خرید کالاها و خدمات از بنگاه ها
۲- زمین، نیروی کار، سرمایه و کارآفرینی را برای تولید کالاها و خدمات عرضه می کنند

بنگاه: در اقتصاد "بنگاه" همان چیزی است که مردم معمولاً آن را به عنوان کسب و کار می شناسند
. مثل: پیرایشگری، نقشه کشی و معماری ساختمان یا شرکت ها و کارگاه ها و کارخانه های
تولیدی

چرخه بازار

عرضه
تقاضا

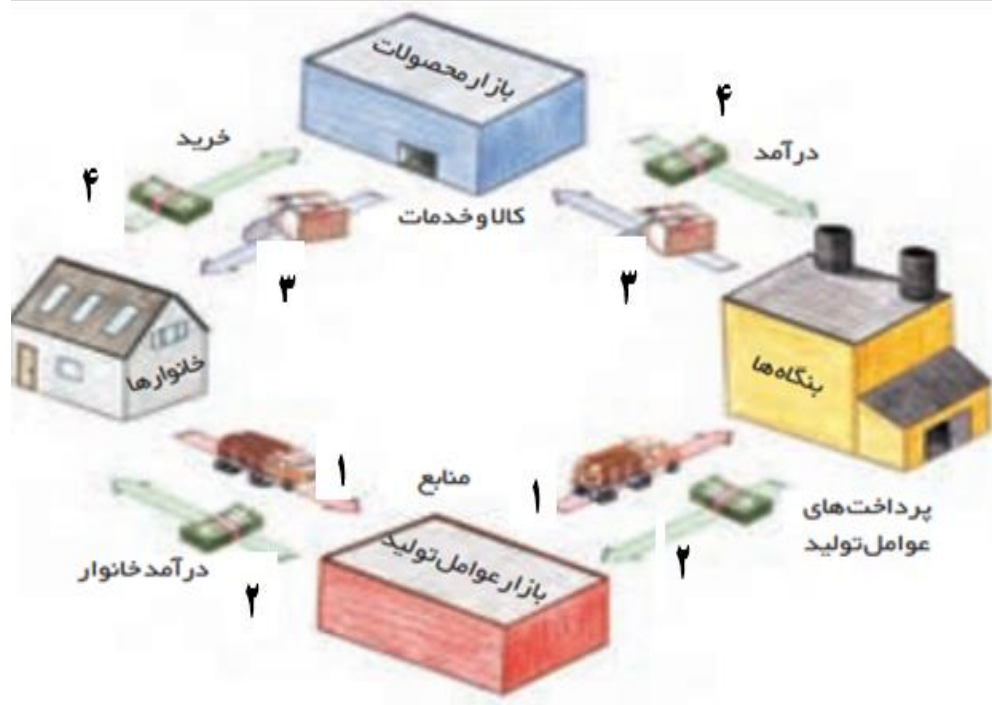
عوامل تولید شامل: نیروی کار - زمین - واحد مسکونی - کار آفرین

مسیر شماره (۱)

جهت فلش از سمت خانوار به طرف بنگاه است (یعنی بنگاهها، عوامل تولید مثل زمین سرمایه، نیروی کار را از خانوارها می گیرند)

مسیر شماره (۲)

در مقابل بکارگیری عوامل تولید، بنگاهها به خانوارها پول میدهند یعنی به خانوارها برای بکار گیری (منابع طبیعی) اجاره یا قیمت آن را میپردازد و برای بکارگیری سرمایه بهره یا سود آن را به خانواده ها پرداخت کرده و یا برای بکارگیری نیروی انسانی مزد یا حقوق پرداخت می کنند . (از یک سودرآمد برای خانوارها محسوب میشود و از طرفی هزینه ای برای بنگاهها دارد برای بکارگرفتن عوامل تولید)

مسیر شماره (۳): (جهت فلش از سمت بنگاه به خانوارها) یعنی بنگاهها کالا و خدمات مورد نیاز خانوارها را تولید و عرضه می کنند تا مورد استفاده ی خانوار ها قرار بگیرد

مسیر شماره (۴): پولی را که خانوارها در مقابل عوامل تولید گرفته اند(درآمد) حالا باید صرف خرید کالا و خدمات مورد نیاز خود از بنگاهها کنند (درآمدی برای بنگاهها و هزینه برای خانوارهاست).

**بازار: به مجموعه خریداران و فروشندگان چیزی در هر جای ممکن اطلاق می شود.
مبادلات در بازاری می تواند به صورت حضوری یا مجازی باشد.
نکته: در بازار کالاها و خدمات ، خانوارها خریدار و بنگاه ها فروشنده اند.**

**بررسی بازار:
بازار شامل دوی بخش می باشد**

**الف- خریداران یا تقاضا کنندگان
ب- فروشندگان یا عرضه کنندگان**

بازار کالاها و خدمات:

الف- خریداران یا تقاضا کنندگان و فرآیند تصمیم گیری آنها

خریداران، خانوارهایی هستند که تقاضا کننده کالاها و خدمات هستند و نسبت به مشاهده تغییر شرایط بازار تصمیمات متفاوتی می گیرند

عوامل موثر بر تقاضا:

۱- **قیمت کالا**

۲- **درآمد**

۳- **قیمت سایر کالاها**

۴- **سلیقه**

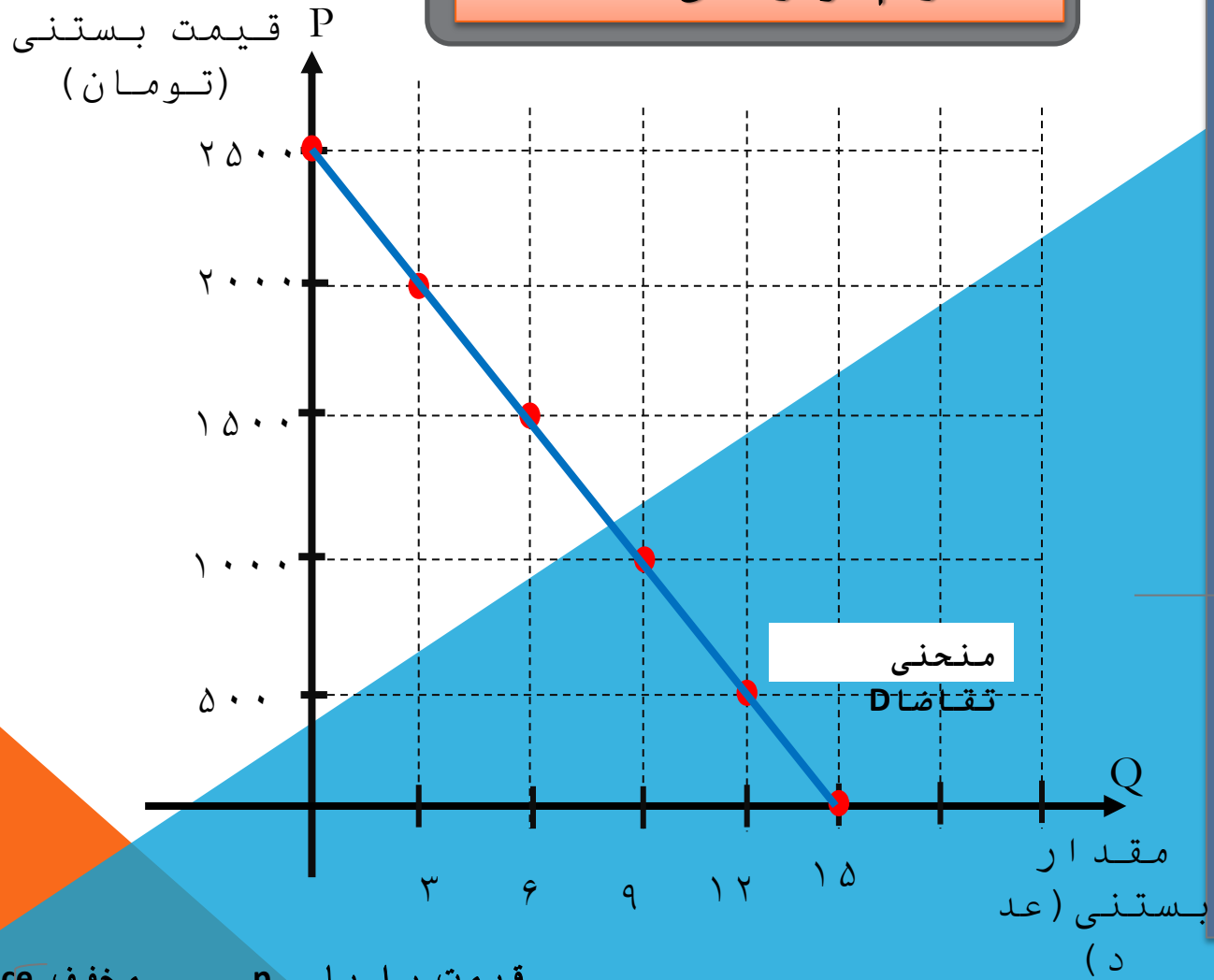
۵- **انتظارات**

قانون تقاضا: مقدار تقاضا از یک کالا با قیمت آن رابطه ای عکس دارد. با افزایش قیمت کالا، مقدار تقاضا کاهش می یابد و بالعکس. به این رابطه، "قانون تقاضا" می گویند.

نکته: با تغییر قیمت کالا و ثابت ماندن سایر عوامل (درآمد، قیمت سایر کالاها، سلیقه، انتظارات) می توانیم جدول تقاضا برای کالا و منحنی تقاضا برای کالا را رسم نماییم.

با فرض ثابت بودن سایر عوامل مثل درآمد، سلیقه و ...

رسم نمودار منحنی تقاضا:

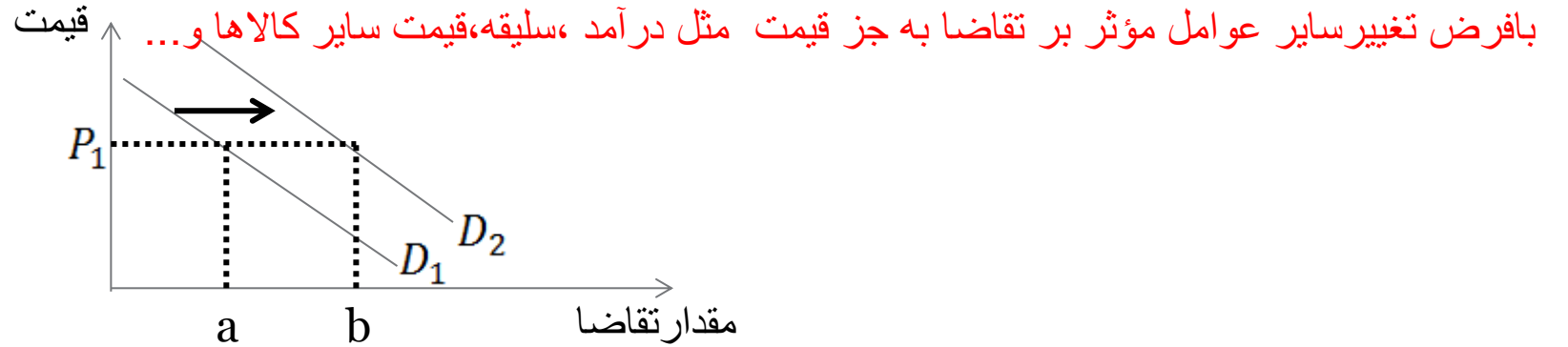

با توجه به جدول زیر نمودار منحنی تقاضا را رسم کنید

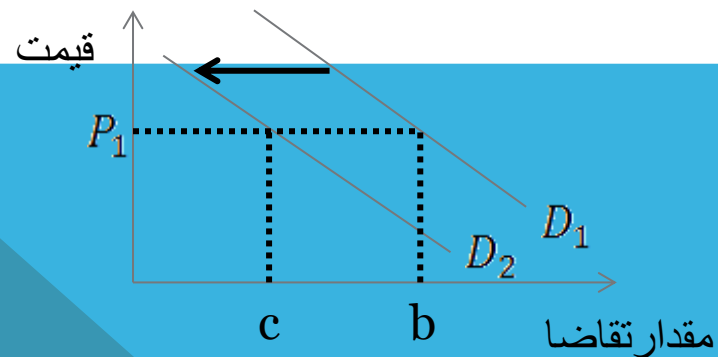
مقدار تقاضای بستنی	قیمت بستنی
۱۵	۰
۱۲	۵۰۰
۹	۱۰۰۰
۶	۱۵۰۰
۳	۲۰۰۰
۰	۲۵۰۰

- قیمت را با p مخفف price
- و مقدار را با Q مخفف Quantity
- تقاضا را با D مخفف Demand

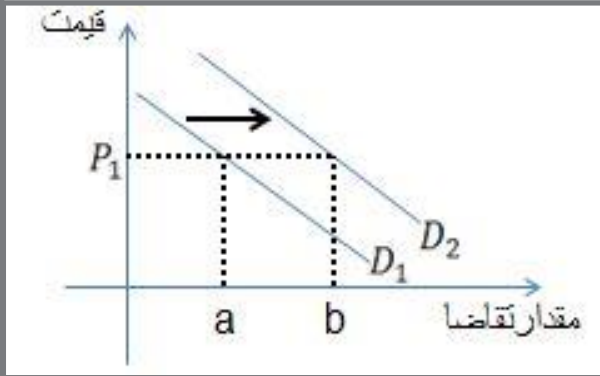
رابطه درآمد و تقاضا برای کالا و خدمات:
-کالای معمولی: با افزایش در آمد تقاضا برای آن کالا افزایش می یابد و بالعکس. یعنی افزایش درآمد سبب افزایش مقدار تقاضا در هر قیمت می شود و بالعکس

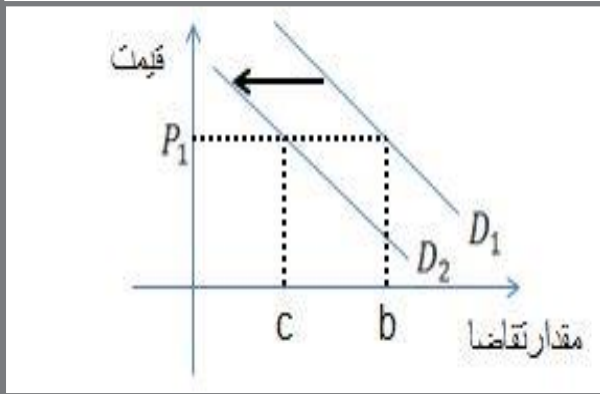
۲- کالای پست: با افزایش درآمد تقاضا برای آن کالا کاهش می یابد و بالعکس. یعنی با افزایش درآمد، سبب کاهش مقدار تقاضا در هر قیمت می شود و بالعکس.

اثر تغییر قیمت سایر کالاها بر تقاضا:

کالاهای جانشین: اگر قیمت کالاهای اصلی (یعنی گوشت قرمز) افزایش یابد تقاضا برای کالای جانشین (مرغ) افزایش می یابد و بالعکس -
مثال: گوشت قرمز و مرغ دو کالای جانشین می باشند. با افزایش قیمت گوشت قرمز تقاضا برای مرغ افزایش می یابد -

کالاهای مکمل: اگر قیمت کالای مکمل افزایش یابد تقاضا برای کالای اصلی کاهش می یابد و بالعکس.
مثال: چای و قند دو کالای مکمل هم هستند. با افزایش قیمت قند تقاضا برای چای کاهش می یابد.

سلیقه:

سلیقه در طول زمان تغییر می کند. اگر تغییر سلیقه با افزایش مصرف یک کالا همراه باشد منحنی تقاضا به سمت راست و اگر تغییر سلیقه در جهت کاهش مصرف یک کالا باشد منحنی تقاضا به سمت چپ منتقل می شود. مثلا چیزهایی که مد میشوند حتی بدون تغییر قیمت، مقدار تقاضای آنها بیشتر می شود

انتظارات:

اگر مردم انتظار افزایش قیمت ها را در آینده داشته باشند، پس امروز تصمیم میگیرند و اقدام به تقاضا می کنند و یا درباره ی خرید آن تصمیم می گیرند (مثلا پیش بینی می کنند و انتظار دارند روغن یا برنج گران میشود پس الان شروع به خریدن میکنند) پس این انتظار برای افزایش قیمت ها، منحنی تقاضا را به سمت راست منتقل می کند و برعکس

قیمت بعنوان ابزاری برای مدیریت مصرف:
اگر بخواهند قیمت یک کالا مثلا سیگار کاهش یابد از راه های زیر عمل می کنند
الف. آگاه سازی مردم از زیان های مصرف سیگار
ب. از طریق وضع مالیات بر مصرف

فروشنندگان یا عرضه کنندگان و فرایند تصمیم گیری آنها

سمت دیگر بازار ، فروشنندگان هستند که همان بنگاه های ارائه کننده کالا یا خدمات و نیز عوامل فروش آنها هستند و نقش عرضه کننده رادر بازار برعهده دارند.

بین قیمت یک کالا و مقدار عرضه آن، رابطه مستقیم وجود دارد؛ یعنی با افزایش قیمت، مقدار عرضه نیز افزایش می یابد (چرا که تولید کننده به دنبال سود بیشتر است) و برعکس.

واکنش تولید کنندگان در برابر تغییرات قیمت :

۱- با افزایش قیمت یک کالا مقدار عرضه آن کالا افزایش می یابد. (چرا که در این حالت تولید کننده سود بیشتری را کسب میکند)

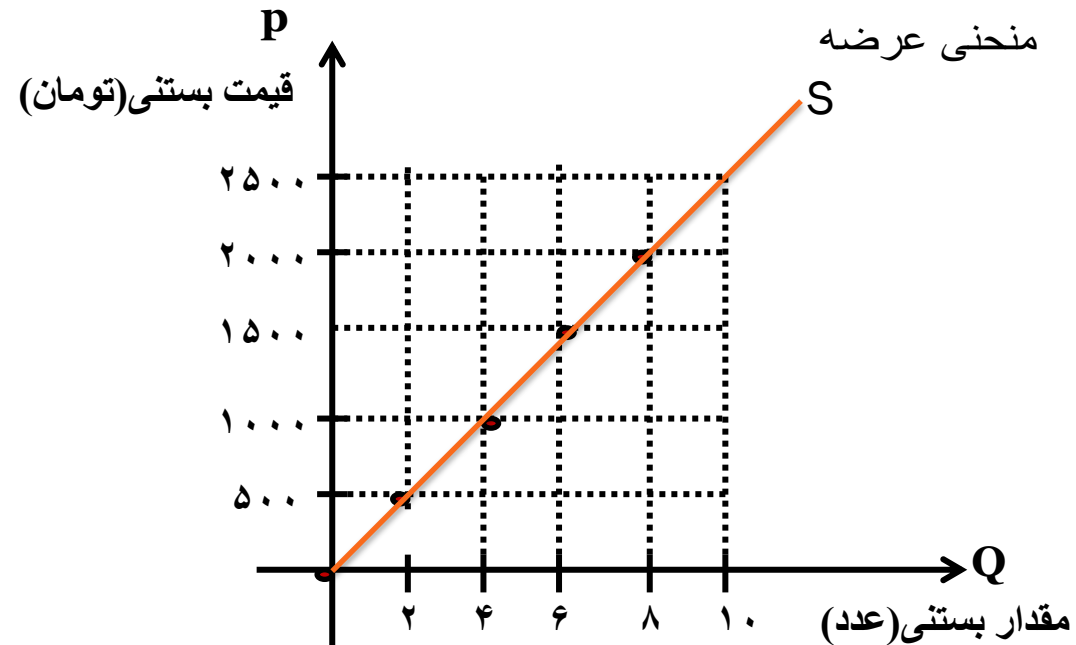
۲- با کاهش قیمت یک کالا مقدار عرضه آن کالا نیز کاهش می یابد.

به رابطه مستقیم بین قیمت و مقدار عرضه، «قانون عرضه» گفته می شود یعنی با افزایش قیمت مقدار عرضه بیشتر می شود و برعکس

رسم نمودار منحنی عرضه:

با توجه به جدول زیر منحنی عرضه را رسم کنید

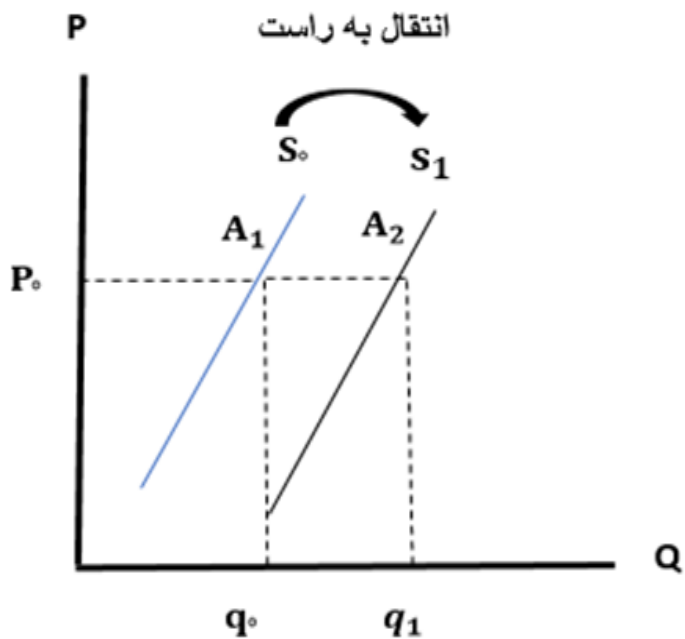

مقدار عرضه بستنی	قیمت بستنی
0	0
2	500
4	1000
6	1500
8	2000
10	2500

منحنی عرضه را با S نشان میدهند مخفف کلمه ی SUPPLY

سایر عوامل

هزینه های تولید (قیمت عوامل تولید)
رابطه بین هزینه های تولید کالا یا خدمات و عرضه بنگاه، یک رابطه عکس است
اگر هزینه های تولید افزایش یابد عرضه بنگاه کاهش می یابد.
اگر هزینه های تولید کاهش یابد عرضه بنگاه افزایش می یابد
پس رابطه ی بین هزینه های تولید و عرضه ی تولید ، رابطه ای معکوس است

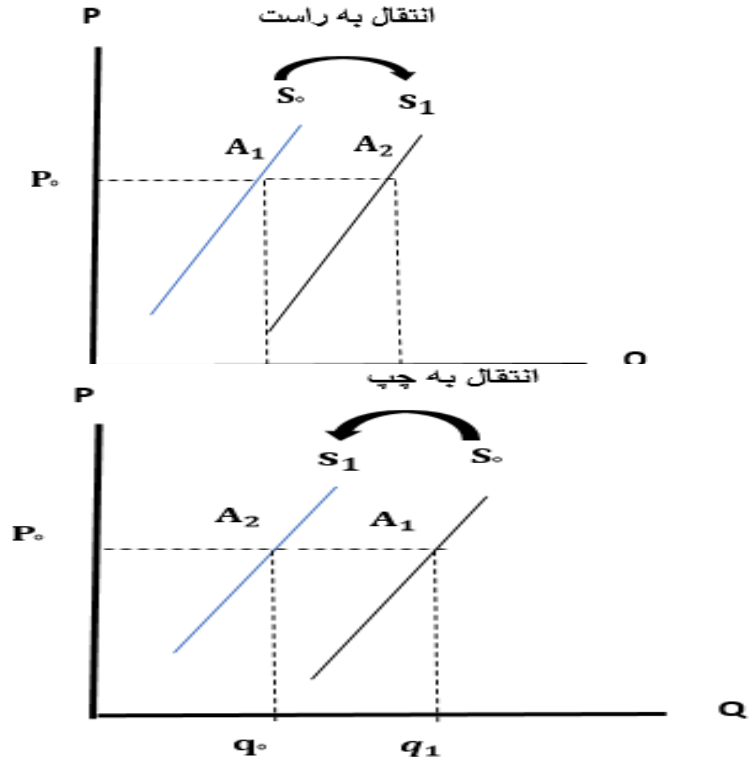
مثال: اگر قیمت شیر که ماده اولیه و مهم تولید بستنی است گران بشود تولید کننده بستنی کمتر تولید میکند زیرا هزینه تمام شده برای تولید بستنی بیشتر شده و برعکس اگر ماده اولیه بستنی ارزان شود بدلیل کاهش هزینه ی تولید تولید کننده بیشتر تولید می کند

* **تکنولوژی:** اگر در تکنولوژی به کار گرفته شده در تولید، تغییراتی ایجاد شود (مثلا دستگاهی اختراع بشود که بتواند با تعداد کارگر کمتر و با سرعت بیشتر بستنی تولید کند) عرضه و تولید بنگاه بیشتر می شود.

زیرا این تغییرات باعث کاهش هزینه های تولید می شود.

نکته - **ابداعات و اختراعات** باعث کاهش هزینه های تولید می شود، پس مقدار تولید و عرضه افزایش می یابد.

اگر هزینه های تولید بنا بر هر دلیلی (مثل تغییر در مقدار عوامل تولید، قیمت عوامل تولید، و تکنولوژی اختراعات) کاهش یابد، منحنی عرضه کالا به سمت راست منتقل میشود (عرضه زیاد می شود)

اگر، هزینه های تولید افزایش یابد، منحنی عرضه کالا به سمت چپ منتقل می شود)

تعادل در بازار

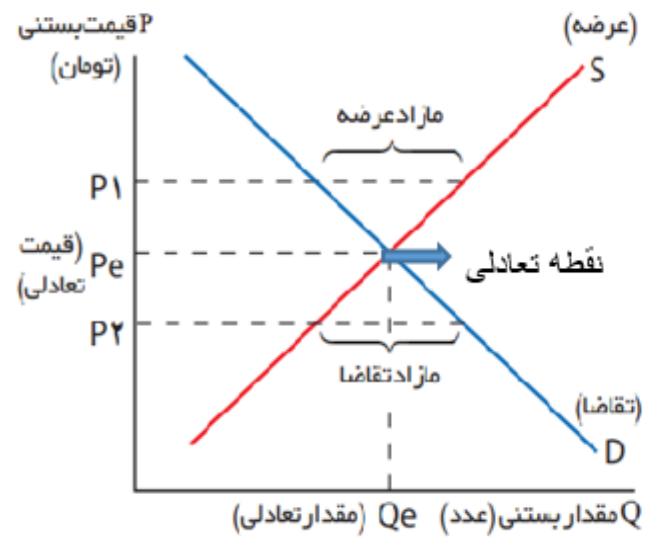
مربوط به وضعیتی خاص از بازار می شود و تمایل به ثبات دارد. در اقتصاد این حالت وقتی به وجود می آید که مقدار تقاضا شده از یک کالا در بازار با مقدار عرضه شده از آن کالا در بازار با هم برابر باشند. از نظر نموداری، تعادل در محل برخورد منحنی های تقاضای بازار و عرضه ی بازار به وجود می آید. قیمت و مقدار در محل برخورد را قیمت تعادلی و مقدار تعادلی می گویند.

عدم تعادل:

زمانی که مقدار عرضه با مقدار تقاضا با هم برابر نباشند دو حالت داریم

- ۱- وقتی مقدار عرضه از مقدار تقاضا بیشتر باشد در این حالت با مازاد عرضه مواجه هستیم
- ۲- وقتی که مقدار تقاضا از مقدار عرضه بیشتر باشد در این حالت با مازاد تقاضا مواجه هستیم

تعادل در بازار

	مقدار عرضه بستنی	مقدار تقاضای بستنی	قیمت بستنی	
کمبود عرضه یا مزاد تقاضا	A	۰	۱۶	۰
	B	۲	۱۴	۵۰۰
	C	۵	۱۱	۱۰۰۰
مقدار تعادلی	D	۸	۸	۱۵۰۰
مزاد عرضه یا کمبود تقاضا	E	۱۱	۵	۲۰۰۰
	F	۱۴	۲	۲۵۰۰
	G	۱۶	۰	۳۰۰۰

قیمت تعادلی

اگر مقدار کالایی که تولیدکنندگان تولید کرده اند برابر با مقدار کالایی باشد که مصرف کنندگان تقاضا می کنند، بازار در وضعیت تعادلی قرار دارد (ردیف D) یعنی هیچ یک از تقاضاکنندگان بدون کالا نمی مانند و هیچ یک از تولید کنندگان کالایی در انبار ندارند و همه فروش رفته است که در این حالت تولید کننده حداکثر سود را کسب میکند در بازار در دو حالت عدم تعادل اتفاق می افتد:

۱- کاهش قیمت از سطح قیمت تعادلی ۲- افزایش قیمت از سطح قیمت تعادلی

۱- عدم تعادل در بازار به دلیل کاهش قیمت:

در بعضی مواقع این حالت تعادلی در بازار بهم میخورد مثلا **قیمت از سطح تعادلی کمتر شده** پس به علت پایین آمدن قیمت کالا، (طبق قوانین عرضه و تقاضا) **تقاضا برای کالا زیاد می شود** و **عرضه ی کالا کم شده** پس همه مصرف کنندگان به دلیل کمبود کالا موفق به خرید نمی شوند یعنی در واقع با کاهش قیمت مازاد تقاضا و کمبود عرضه را در بازار داریم (ردیف های A، B، C)

در قیمت پایین تر از قیمت تعادلی با کمبود عرضه یا مازاد تقاضا عدم تعادل اتفاق می افتد. پس برای رسیدن بازار به تعادل در شرایط کمبود عرضه یا مازاد تقاضا باید افزایش قیمت کالا صورت بگیرد:

چون به همه کالا نرسیده پس تقاضا کنندگان برای بدست آوردن کالا با یکدیگر رقابت کرده و در نتیجه کالا را با قیمت بالاتر تقاضا می کنند (پس افزایش قیمت صورت میگیرد)
با افزایش قیمت کالا، از یک سو تقاضا برای خرید کالا کم شده و از طرفی عرضه کنندگان با افزایش قیمت تولید خود را بیشتر کرده تا جایی که فاصله بین عرضه و تقاضا کم شود و بازار دوباره به تعادل برسد.

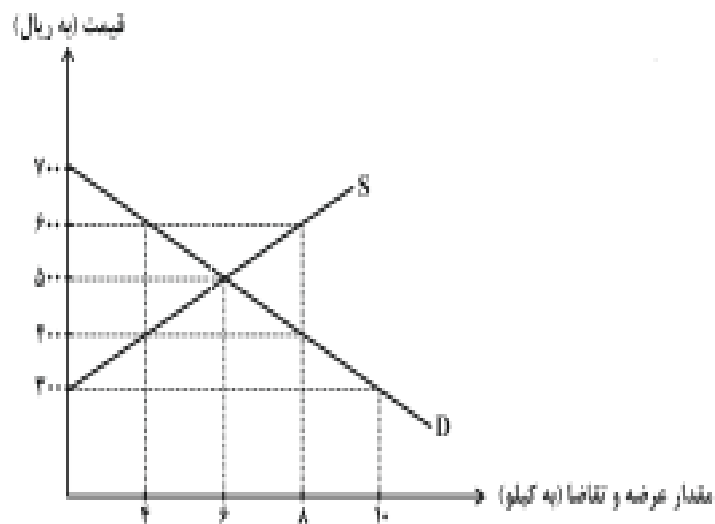
۲-عدم تعادل در بازار به دلیل افزایش قیمت:

زمانی که افزایش قیمت صورت بگیرد تولید کنندگان اقدام به تولید کالای بیشتر میکنند از طرفی تقاضا کنندگان به دلیل این افزایش قیمت کالای کمتری در خواست و تقاضا می کنند پس تقاضا > عرضه در نتیجه تولید کنندگان موفق به فروش مقدار اضافی کالاهای تولیدی خود نخواهند شد؛ پس میتوان گفت در بازار مازاد عرضه وجود دارد و همچنین چون تقاضا برای خرید کالای تولیدی کم شده پس با کمبود تقاضا در بازار هم رو به رو هستیم. در قیمت بالای قیمت تعادلی کمبود تقاضا یا مازاد عرضه است (تقاطع F, E, G) برای رسیدن به تعادل در شرایط مازاد عرضه یا کمبود تقاضا باید کاهش قیمت کالا صورت بگیرد (طبق قانون عرضه و تقاضا) با کاهش قیمت کالا توسط تولید کنندگان، از یک سو مصرف کنندگان به تقاضای بیشتر برای خرید کالا ترغیب شده و تولید کنندگان می توانند مقدار اضافی تولید خود را به فروش برسانند و از طرفی با کاهش قیمت تولید کننده به دلیل سود کم تولید خود را کاهش داده این کاهش قیمت تا جایی ادامه می یابد که فاصله بین عرضه و تقاضا از بین برود و دوباره بازار به سطح تعادل برسد

با توجه به نمودار زیر که مربوط به عرضه و تقاضای نوعی کالای خاص است، به ترتیب از راست به چپ:
 الف) در قیمت ۶۰۰ ریال بازار با چه وضعیتی روبه رو است، میزان آن کدام است و تغییر قیمت‌ها در چه جهتی خواهد بود؟

ب) «قیمت تعادلی»، مقدار «تقاضای تعادلی» و مقدار «عرضه‌ی تعادلی» کدام است؟

ج) تولیدکنندگان، در قیمت ۴۰۰ ریال در بازار، حداکثر چه مقدار درآمد خواهند داشت؟

- (۱) الف) مازاد عرضه، ۴ کیلو، کاهش، ب) ۵۰۰ ریال، ۴ کیلو، ۶ کیلو، ج) ۳۲۰۰ ریال
- (۲) الف) مازاد تقاضا، ۶ کیلو، افزایش، ب) ۳۰۰ ریال، ۶ کیلو، ۶ کیلو، ج) ۱۶۰۰ ریال
- (۳) الف) مازاد عرضه، ۴ کیلو، کاهش، ب) ۵۰۰ ریال، ۶ کیلو، ۶ کیلو، ج) ۱۶۰۰ ریال
- (۴) الف) مازاد تقاضا، ۴ کیلو، افزایش، ب) ۳۰۰ ریال، ۴ کیلو، ۶ کیلو، ج) ۳۲۰۰ ریال

فعالتهای گروهی ۴۷ صفحه:

درباره بازار منابع تولید (جریانهای نیمه پایینی نمودار) در گروه خود بررسی کنید. چه چیزهایی مورد نیاز هر کدام از طرفین است و در کدام بخش بازار در حال مبادله است؟ سپس نتایج خود را در کنار پیکانها یادداشت کنید و جدول زیر را کامل کنید.

مسیر شماره (۱)

(جهت فلش آبی رنگ که از سمت خانوار به طرف بنگاه است) یعنی بنگاهها، عوامل تولید مثل زمین سرمایه، نیروی کار را از خانوارها می گیرند

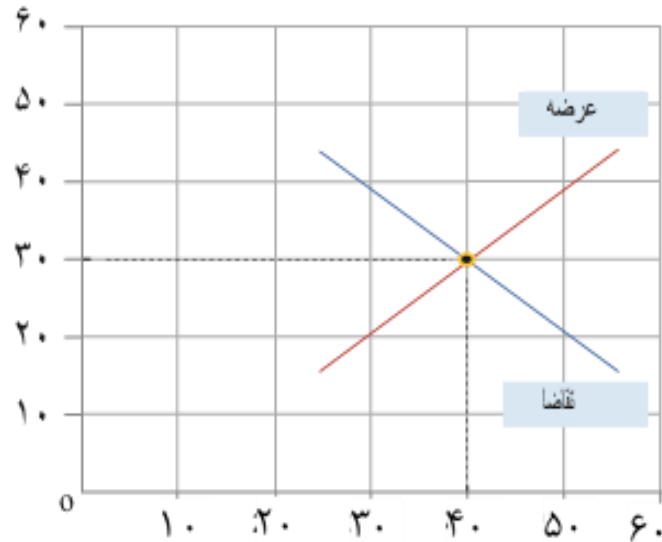
مسیر شماره (۲) (فلش قرمز)

برای بکارگیری عوامل تولید، بنگاهها به خانوارها پول پرداخت می کنند یعنی به خانوارها برای بکار گیری(منابع طبیعی) اجاره یا قیمت آن را میپردازد و برای بکارگیری سرمایه بهره یا سود آن را به خانواده ها پرداخت کرده و یا برای بکارگیری نیروی انسانی مزد یا حقوق پرداخت می کنند . (از یک طرف درآمد برای خانوارها محسوب میشود به دلیل گرفتن پول و از طرفی هزینه ای برای بنگاههاست بدلیل پرداخت پول به خانواده)

ردیف	عنوان	علت
۱	دستمزد	دریافتی خانوارها بابت فروش نیروی کار
۲	اجاره	دریافتی خانوارها بابت اجاره یا خرید محل کسب و کار
۳	سود	دریافتی خانوارها بابت سرمایه گذاری در بنگاهها

یکی از محصولات که در کارگاه آقای محمدی (شرکت ایران سبز) تولید می شود، کودهای زیستی برای گیاهان آپارتمانی است. قیمت و مقدار تعادلی این محصول در نمودار زیر نشان داده شده است .

قیمت (به هزار تومان)

مقدار (به کیلو گرم)

اگر شرکت ایران سبز تصمیم بگیرد، قیمت محصول را ۴۰۰۰۰ تومان تعیین کنند. در قیمت ۴۰۰۰۰ تومان تحلیل کنید که چه شرایطی پیش می آید و کارخانه ممکن است با چه مشکلاتی مواجه شود؟ همچنین بیان کنید که چه اتفاقی باید برای بازار بیفتد تا قیمت و مقدار مجدداً به وضعیت تعادلی بازگردد؟

در قیمت تعادلی ۳۰،۰۰۰، مقدار عرضه و تقاضا برای کود زیستی با هم برابر است یعنی ۴۰،۰۰۰ کیلوگرم کمبود و نه مازاد کود وجود دارد اما با افزایش قیمت کود (از ۲۰ هزار به ۴۰ هزار)

مقدار عرضه افزایش یعنی از ۲۰ کیلو به ۵۰ کیلوگرم رسیده است و مقدار تقاضا کاهش یعنی از ۲۰ کیلو به ۳۰ کیلو گرم کاهش تولید داشته است

یعنی تولید کود زیستی ۲۰ کیلو مازاد بر تقاضا می باشد چرا که از ۵۰ کیلو تولید کود فقط برای ۳۰ کیلوی آن مشتری وجود دارد (۲۰=۵۰-۳۰)

حال باید آقای محمدی این ۲۰ کیلو کود اضافی را در هر صورت بفروشد چرا که هزینه های نگهداری هم اضافه شده و سود کمتری برایش می ماند پس برای فروش این مقدار باید قیمت کود را کاهش دهد تا مصرف کنندگان بتوانند بخرند و از طرفی با کاهش قیمت، عرضه و تولید کم می شود و تاجایی این روند ادامه می یابد که دوباره بازار به تعادل برسد .

انواع بازار:

بازار رقابتی

بازار انحصاری

بازار حراجی

بازار رقابتی

۱. تعداد زیاد خریداران و فروشندگان
۲. هیچ یک از آنها به تنهایی در شکل گیری قیمت تأثیر گذار (قیمت گذار) نیستند مثل: بازار ماکارونی

بازار انحصاری

۱. اقتصادی
۲. طبیعی: شرکت توانیر
۳. قانونی:

شرکت های خودروپی (انحصار در فروش)
شرکت پخش و پالایش فرآورده های نفتی (انحصار در خرید و انحصار در فروش)

۴. غیرقانونی: معمولا با افزایش قیمت به مشتریان و رفاه جامعه ضرر می زنند

بازار حراجی

- **مزایده :** فروشندگان آثار هنری در نمایشگاه ها
مناقصه : خریداران عمده کالا و خدمات

قیمت گذار
انحصارگر در خرید

خریدار. قیمت گذار
فروشنده. قیمت پذیر

قیمت گذار
انحصارگر در فروش

فروشنده: قیمت گذار
خریدار: قیمت پذیر

تحلیل کنید صفحه ۵۴

خریداران و فروشندگان در بازار چگونه با یکدیگر تعامل می کنند؟
خریداران که خانوارها هستند کالا و خدمات مورد نیاز خود را از بنگاههای تولیدی خریداری می کنند و بنگاهها منابع مورد نیاز خود برای تولید را از خانوارها اجاره یا خریداری میکنند و با یکدیگر این گونه تعامل می کنند.

قیمت تعادلی چیست و اگر عرضه یا تقاضا بیش از قیمت تعادلی باشد چه روی می دهد؟
سطحی از قیمت که مقدار عرضه و تقاضا با هم برابر هستند و مازاد یا کمبود عرضه یا تقاضا نداشته باشیم
اگر عرضه بیشتر از قیمت تعادلی باشد با مازاد روبه رو میشود و تقاضا به دلیل این افزایش قیمت با کمبود مواجه می شود.

بازار چیست و چگونه مقدار و قیمت تعادلی در آن مشخص می شود؟
به مجموعه ی خریداران و فروشندگان چیزی در هر جای ممکن اطلاق می شود. مبادلات در بازار ممکن است حضوری و یا مجازی باشد رفتار اقتصادی عرضه کنندگان و تقاضا کنندگان در بازار در مقابل هم صورت می گیرد و با هم هماهنگ هستند، که عامل هماهنگی ، قیمت کالا می باشد.
هر سطحی از قیمت که مقدار عرضه شده از یک کالا با مقدار تقاضا شده از همان کالا با یکدیگر برابر باشند ، قیمت تعادلی گفته میشود و به مقادیر برابر در عرضه و تقاضا مقدار تعادلی گفته می شود.(که تنها در قیمت تعادلی این حالت وجود دارد)

موفق و پيروز باشيد

طراح: سالارپور
استان سيستان و بلوچستان